

Karl Marx efter Murens fald

I

Det kommunistiske Manifest, som Marx forfattede sammen med Engels i 1848 slutter med ordene: "Proletarer i alle lande foren jer!" Indtil for nyligt var denne sætning, denne opfordring, nærmest fast standardinskrift på en række monumenter over socialismens helte rundt omkring i de såkaldt socialistiske lande. I dag er monumenterne stort set fjernet, eller ved at blive det i den tidligere Sovjetunion samt i dennes europæiske vasalstater. Lige som by- og gadenavne, der refererer til socialismens heltenavne og succesbegivenheder forsvinder. Endnu er denne renselsesproces over for historiske påmindelser ikke helt fuldbragt. Men udviklingen går stærkt.

Der er noget underligt og midt i befrielsens rus faretruende ved en sådan, historisk absolut ikke unik bagudvendt historieændring. Det er som om den historiske fremtids uvished gang på gang søges bortvejret i form af den compensation, der finder sted, når fortiden omgås med dåbshandlinger, hvor nye benævnelser holder deres indtog med en art rethaverisk definitivitet. Ufordrageligheden i forhold til den nærmeste fortids officielle selvidentitet kommer til at udvirke en iscenesat glemsel og en voluntaristisk entydiggørelse, der har et par iøjnefaldende træk til fælles med, hvad der søges bekæmpet. Først retten til at erindre. Ethvert undertrykt folks første befrielsesønske finder udtryk i et krav om retten til erindringen - men den omfatter vel også lidelsen, undertrykkelsen og fornedrelsen. Dernæst er der trangen til entydiggørelse af det historiske. En trang der i sig selv lægger kimen til en forlængelse af undertrykkelsens kontinuum. Begge reaktioner er spontane og forståelige. Ingen af dem bidrager til forståelsen, endsige forsoningen.

Jeg har i fjernsynet i en reportage fra Ungarn set et enkelt monument over Marx, hvor det gamle kampråb: "proletarer i alle lande, foren jer!" var overmalet med følgende: "proletarer i alle lande, tilgiv mig!" Om det er en kristen tilgivelsessemantik, der her dukker op, eller der er tale om ironisk opfindsomhed, som sætter sig igennem, ved jeg ikke.

Dog forekommer en sådan omgang med fortiden mig at være smukkere og klogere end den indestængte blindhedsvrede, der med ét vil fjerne alle spor - uagtet, at den velanbragte bøn om tilgivelse i dette tilfælde meget vel kan være misvisende.

Er historiens dom nu umiskendeligt og uden enhver tvivlrådighed faldet med definitivitet over Marx? Nu, hvor Muren er forsvundet? Er tilgivelse denne doms humane udtryk. Er den en mildhedens afsked med historisk umedgørlige problemer? Et farvel - og lad os så se at komme videre? Er der ikke mere at sige - ud over det, som altid kan og må siges i et akademisk bogholderi med historien? Jeg tror, at der er meget mere at sige. Hvad der ikke er mig ligegyldigt, det er, at der gøres op med den nærmest systematiske glemsel og uvidenhed, der notorisk har indfundet sig efter Murens fald - ja egentlig længe før - omkring en teoretisk position, en idé, som trods alt har været levende og inspirationsgivende i vor kulturkreds i mere end et århundrede. Og som - al historisk bevidnelse til trods - ikke lader sig reducere til et monstrøst grundlag for diktatur og barbari.

Retten til ikke at ville lade sig gøre dum er en menneskeret, der er så universelt gyldig, fordi den ligger som mulighed i sproget, at den ikke kan kodificeres, men må være en af forudsætningerne for enhver kodificering af menneskerettigheder. At vi som filosoffer eller intellektuelle også bør værne om den, er et must. Nu, i dag, sænker dumhedens tvang sig med styrke over Marx' tænkning. Det er hverken en sejr for tanken eller et uomgængeligt vilkår for orienteringen. Med et udtryk fra Brecht, hedder det: "man kan - som enhver kritiker ved - bringe publikums latter til at forstumme, hvis man griner for meget på scenen", eller som Diderot sagde det: "det er ikke skuespillerne, men publikum, der skal grine". Nu har Murens fald vel ikke frembragt grin eller latter, men nok overentydigtgørelser på scenen i et omfang, som blandt tilskuerne må kunne vække tvivl. Vi er tilskuere.

I mange år før Murens fald var den folkelige interesse for Marx i de såkaldt socialistiske lande lig nul eller snarere præget af total desinteresse. Nok var Marx' lære i en eller anden forstand erklæret rettesnor, men kun de, der skulle leve direkte heraf, tog notits af forholdet - og udviklede ikke sjældent en forbløffende skizofreni og et intellektuelt dobbeltboghoderi. Et forhold, som nok har været medvirkende til, at der hersker en forbløffende kløft mellem på den ene side den officielle dyrkelse af Marx' teori og så på den anden side denne teoris forstening og manglende udvikling her.

II

"Karl Marx efter Murens fald" - en så enkel sætning kæder et navn og en begivenhed sammen i en tilbageskuende refleksion. Karl Marx er mere og snarere noget helt andet end et navn eller et kapitel i teoriehistorien. Først og fremmest fungerer navnet - og har i omkring et århundrede fungeret - som et

symbol. Et symbol på bl.a en indsigelse imod kapitalismen og et håb om noget andet. Men også et symbol, der har besmykket et civilisatorisk eksperiment med en form for teoretisk eller filosofisk begrundelse, som i dag ser ud til at være dementeret om ikke af så dog i historien selv. Tillige et antisymbol på alt det, som liberalismen som ideologi søgte at fremme. I dag også et symbol på et moderne diktators filosofi.

Murens fald - også dette er et udtryk, som vel allerede og også i fremtiden vil vise sig bæredygtig som symbol. Ikke på et tankesystem, men på en verdenshistorisk begivenhed. Skønt vi ved, at historien ikke er som en bog, eventuelt endda inddelt i pedantisk ordnede kapitler, så indstifter enhver skriftbåren og måske også enhver ikke skriftbrugende kultur dateringer med en særlig tyngde. Årstal eller mere vage tidsangivelser, der står som mindesmærker over begivenheder og hændelse, som markerer brud med historiens ordinære kontinuum. Man kan strides om, hvilke årstal, der skal fremhæves, men ingen kulturer har siden tidsregningen vandt indpas i kulturlivet kunnet være foruden disse dateringsmæssige mindesmærker. På tysk hedder et mindesmærke "ein Denkmal" - et godt ord. Det rummer jo ikke bare en angivelse af, at der her er noget, som bør huskes, men tillige et imperativ om, at noget skal erindres.

Årstallene 1789, 1918, 1945 er i Vesten ikke bare udtryk for tidsangivelser, først og fremmest udtrykker de, at her skete der noget, som havde den største betydning for, hvad kulturen mente om sig selv senere. De er ikke bare udtryk for at dette eller hint indtraf, men de har kulturel overgribende symbolkarakter: der skete noget, som for alvor satte spor, og som greb ind i afgørende samfundsmæssige og kulturelle områder. Begivenhederne havde vedholdende konsekvens for det, som fulgte - og medførte tillige ofte en forståelsesvinkel på det, som gik forud. Dateringerne har været en slags vejvisere for den kollektive identitetsdannelse og den kulturelle selvforståelse.

Uden tvivl vil året 1989 indskrive sig i historien som et af dette århundredes store årstal. At året gav anledning til eufori efterfulgt af frustration og resignation - også dette kan snarere, end at det dementerer årstallets symbolkarakter, siges at støtte dets status. Ligegyldigt hvor meget mange nu søger at nedgøre den forventning, der lå i euforien. For det er noget, som fænomenet har til fælles med en række andre symbolårstal. Det gælder til eksempel for de tre årstal - 1789, 1918 og 1945 - jeg har nævnt. Næsten altid er der i det umiddelbare kølvand på de årstal, der viste sig at være solide nok til at kunne oppebære symbolfunktion, gjort en erfaring, som kan udtrykkes så simpelt som: "det var ikke det, vi ville!".

I dag er det ved at komme på mode at tale om 1968 som et historisk vigtigt

årstal. Om det vil blive stående i historien som et symbol, kan man nok betvivle, men måske også - endnu - antage. Imidlertid - uafhængigt om man tillægger det såkaldte 1968-opbrud betydning eller affærdiger det som en parentetisk narcissisme, historien snarest vil skride hen over i ubemærkethed - så mangler 1968 noget formelt vigtigt for at kunne installeres som dateringsmæssigt symbol. Nemlig den spektakulære og i tid afgrænselige begivenhed. For hvis 1968 har noget på sig, så er det som en samlebetegnelse for en hel masse. Ikke et udtryk for en hændelse eller begivenhed. Hvor megen spektakel, der end måtte have været - nogen spektakulær begivenhed var det ikke. Anderledes med 1989.

Og dog, før vi forlader 1968 og nu vel vidende, at året næppe vil kunne komme til at figurere som egentligt symbolårstal, så skal det ikke forbigås eller søges fortiet, at det diffuse fænomen 68 også rummede noget, der - måske lidt senere, men dog endnu i tidsmæssig og saglig nærhed - gav anledning til en fornyelse af interessen for Marx, som aldrig var set før. I mindst to dimensioner var der tale om et Marxnovum: dels blev Marx nu læst og studeret af mange flere end nogensinde før. Marx blev en af husguderne for i hvert fald studenterrevolutionære i hele Vesten. Og da den akademiske verden samtidigt var i kolossal ombrydning fra at have været forbeholdt for de få til at blive et massefænomen, fik denne interesse stor udbredelse kulturelt. Og dels var det karakteristisk, at Marx nu ikke alene blev taget til indtægt for en protest imod, hvad der blev kaldt den bornerte kapitalistiske og borgerlige selvtilfredshed, men tillige indgik han som base for en kritik af netop den socialitet, som officielt bekendte sig til hans lære. Med andre ord: Marx blev læst som civilisationskritiker med en forventning om, at han var leveringsdygtig udi vejen til den konkrete og opnåelige utopi. Som det, inspireret af venstremarxisten Herbert Marcuse, stod på Sorbonnes mure i 1968: "Vær realist, kræv det umulige!" At der var tale om en gigantisk overbelastning af forventningerne til Marx' teori, og at denne overbelastning også selv var medvirkende til en ny form for fordrejelse og deformation, herom kan der i hvert fald ikke længere herske tvivl. Men viklet ind i dette er det tillige indiskutabelt, at noget historisk nyt så dagens lys. Herunder: hidtil upåagtede sider af Marx' teori blev opdaget. Hertil hører en opdagelse af et civilisationskritisk potentiale, der ingenlunde gik op i eller lod sig reducere til det politiske område. Knæsatte og hævdvundne udlægningsdogmer kunne immanent problematiseres - ja faktisk kunne det vises, at Marx' teori selv var et effektivt middel til kritik af, hvad der i marxismens historie havde været kanoniseret som teoriens substans. Kanoniseret såvel i tilslutning som skydeskive for afvisning. Deriblandt hører ikke mindst den såkaldte historiske materialisme med dens historiefilosofiske de-

terminisme. Og endelig opstod der en form for tekstrespekt, som alle forskellige motiver til trods, faktisk banede vejen for en hidtil ikke set eller mulig oparbejdelse af, hvad Marx faktisk havde skrevet. Et symptom eller et udslag heraf var, at hans skrifter nu udkom langt mindre selektivt end før set. Faktisk blev Marx for første gang tekstmæssig bredt tilgængelig for et bredere publikum. Dette bevidnes bl.a. gennem nyoversættelser og publicering af *Das Kapital* og måske endnu mere iøjnefaldende ved udbredelsen af *Grundrisse* på alle større og en række mindre sprog. I Danmark fik vi således faktisk to oversættelser af *Grundrisse*.

At den nye Marxinteresse havde rødder i 68-fænomenet er en historisk kendsgerning, få vil problematisere. Hvad jeg her har villet fremhæve er imidlertid ikke så meget denne interessens rødder i ungdoms- og studenterbevægelsernes selvforståelse, men derimod at Marx for første gang blev tekstmæssigt repræsenteret i et omfang, som overhovedet muliggjorde, at man kunne forholde sig til ham som andet end politisk ideolog. Jeg vil gerne understrege dette. Fordi også den kendsgerning ser ud til at forsvinde i dagens fordomsfulde omgang med Marx. Fænomenet ligner lidt - og tror jeg fremtiden vil bevidne - den aristoteliske filosofis skæbne efter antikken og frem i middelalderen til det tidspunkt, hvor hans skrifter via araberne blev genopdaget og udbredt. Før da var der mange meninger om ham, nu blev han selv leverandør af et grundlag for meningsdannelse. Men lad os nu forlade 1968.

III

Hvad skete i 1989? Vi fortætter og reducerer det ved at sige, at Muren faldt. Jerntæppet var rustet op og faldt sammen. Jerntæpper og mure er fænomener i rummet. Men hen over disse og i deres sammenfald løb tiden. Nok kan rummet være beskyttelsesrum imod tiden, som Løgstrup sagde det, men tillige kan tiden flyve hen over rummets afspærringer. Hvorom alting er, vi kan i stikord nævne følgende fænomener, som bl.a. pakker sig sammen under symbolet "Murens fald":

1) Koldkrigen - denne den Anden Verdenskrigs lange slagskygge - ophørte. Massive blokcedererede fjendemeninge og -fordomme, politisk såvel som kulturelt, gjorde historien med et slag meningsløse, adresseløse.

2) Politisk, økonomisk, retligt og kulturelt startede socialismens sammenbrud i Østeuropa og Sovjetunionen. I globalt perspektiv er ikke alt, der kalder sig statslig socialisme endnu brudt sammen. Kina, Cuba, Nordkorea eksisterer

stadig som såkaldte socialistiske stater. Men med sovjetsocialismens sammenbrud indledtes en proces, der har globale effekter på alle niveauer og felter.

3) Højre og venstre - disse fra den Franske Revolution nedarvede politiske orienteringsord - fik svækket deres selvfølghed, og måske også brugbarhed. En svækkelse, der også gør sig gældende uden for det politiske. Og sammen med højre og venstre vil det vise sig, at en række andre orienteringsord må udskiftes.

4) En række partidannelser fik pludselig travlt med navneforandring eller med helt at forsvinde fra arenaen. I Øst såvel som i Vest. Ordet kommunisme blev uanvendeligt, dersom der skulle laves reklame for meninger eller appelleres til tilslutning.

5) Flere generationers verdensorienteringsmønstre - nedlagt i og holdt i live i kraft af tradition - viste sig ikke bare utilstrækkelige, men historisk opslidte.

6) Den globale systemkonkurrence fik ophævet sit grundlag.

7) Våbenkapløbet fik fjernet sit legitimeringsgrundlag.

8) Pludselig så det ud til, at Vestens såkaldte idégrundlag var uden alternativ. En sejr, der stod frem, ikke på baggrund af en bemægtigelse, men via et sammenbrud. Liberalismen - dette simple ord, denne så vigtige, men også diffuse idé - var nu tilsyneladende sejrherre.

IV

Rækken kunne let fortsættes. Hvad jeg har fremholdt er i sig selv vidnesbyrd om et tidsrids af dimensioner. Fælles for de nævnte punkter er deres indfor-skrevethed i en forholdsvis kort historie - stort set fortættet til fasen fra den Anden Verdenskrig og frem til 1989.

Men meget taler for, at 1989 kan stå som symbolår for en meget længere historie, der nu - måske - ser ud til at være kommet til vejs ende. I 1795 skrev Sylvian Maréchal i et manifest: "'Den Franske Revolution' er blot forløberen for en anden, langt større, langt alvorligere revolution, som vil være den sidste"... "Vi erklærer ikke længere at ville tolerere, at det overvejende flertal af menneskene arbejder og pukler i et forsvindende mindretals tjeneste og efter deres forgodtbefindende"... "Nu må denne skandaløse tilstand endelig tage en

ende. Den tilstand, som vore efterkommere ikke engang vil tro har eksisteret! Forsvinde skal nu endelig den skandaløse forskel mellem rig og fattig, mellem høj og lav, mellem herre og knægt, mellem regerende og undersåtter!

Der skal ikke findes anden forskel mellem menneskene end alderens og kønnets forskel. Da alle har de samme behov og de samme anlæg og evner, så skal der også kun findes den samme opdragelse, den samme ernæring. En eneste sol er dem nok, og de stiller sig tilfredse med en og samme luft for alle: hvorfor skulle en lige andel og den samme mængde livsformødenheder ikke stille enhver tilfreds?

Men allerede ser vi, at fjenderne af den naturligste ordning, der lader sig tænke, drager i krig mod os.

Ødelæggere og oprørere, sådan siger de, I vil ikke andet end masse mord og bytte" (fra *Die Frühen Sozialisten*, pg. 122-124).

Her taler en af de første socialister. Nu er jeg bekendt med, at idéhistorien rummer mange teoretiske forsøg på at demonstrere, at socialismens idé er ur-gammel - f.eks. at den mindst skulle gå tilbage til den kristne urmenighed. For mig at se er en sådan forestilling problematisk, ja fejlagtig. Atter et forsøg på at udstyre et historisk fænomen med agtværdighed og tyngde i form af historisk tidsdybde. Hvorom al ting er, for mig er al tale om socialisme bundet til den historie, der politisk indledes med den Franske Revolution og som rummer kapitalisme og industrialisme. Det har tillige at gøre med, at den socialistiske idé her udfoldes på sækulariseret grundlag, påberåbende sig en naturret og orienterende sig i forhold til en fremtid, der alene ses som et muligt resultat af rent indreverdslige aktiviteter - uagtet hvor megen quasireligiøsitet og mytologi, der måtte gemme sig under de sækulariserede forestillinger, dersom man blot ridser svagt i deres overflade. Med andre ord: socialismens idé eller rettere: socialutopiske og -kritiske ideer kan historisk først rumme en semantik, der gør, at vi kan kalde dem socialistiske, når der historisk forekommer et broget kompleks af kapitalisme, industrialisme, alment orienterede demokratiske forestillinger og en generel oplysningsfilosofisk præget kulturel atmosfære. Vage eller store udflydende bestemmelser ganske vist, men efter min opfattelse ikke desto mindre indispensable, dersom socialistiske ideers prægnans skal identificeres og ikke udstafferes med historisk-ontologisk fejlplaceret dignitet. Derfor finder jeg, at bestemmelser af f.eks. urkristendommen og bondebevægelserne i Tyskland under reformationen som værende socialistiske er forkerte. En form for forfladigelse gennem historisk dybde. Det samme gælder, dersom man vil karakterisere de store renaissanceutopier - *Utopia* af Thomas More og *Città del sole* af Campanella for socialistiske. Et socialt lighedsideal er alt for ringe og utilstrækkeligt, hvis socialistiske forestillinger

skal identificeres i den historiske kontekst.

Men tilbage til emnet. Siden den Franske Revolution har socialismen som idé været et permanent forekommende fænomen i den vestlige kapitalisme og dennes kultur. Socialismen har stedse - i forskellig udformning - været en kritikbase over for kapitalismen og et ideal, et mål, som søgtes realiseret. Med andre ord har socialismen permanent udgjort et uudslukkeligt civilisatorisk attraktionsmoment. Nok har den kulturelle og politiske opbakning til socialismens idé svinget meget såvel i indholdsbestemmelse som i social styrke - men den har siden den Franske Revolution aldrig været tavs eller fraværende i Vesten.

V

I dag - efter Murens fald og midt i en global økonomisk krise - er socialismen forsvundet som fremholdt alternativ og korrektur til den kapitalisme, som ingen benægter krisetilstanden for. Og som heller ingen har ærlig kynisme nok til at benævne som et i og for sig ganske normalt sundhedstegn, som er kapitalismen iboende. Skønt det skulle vise sig at være rigtigt, så tyder intet på, at et opsving for den kapitalistiske økonomi vil være i stand til at rydde grundigt op i kriseledsagerfænomenerne, hvoraf arbejdsløsheden er et. Der skal mere end optimisme til at tro noget sådant. Naivitet er heller ikke nok. At Adam Smiths "invisible hand", når den engang skulle høre op med at ryste, vil være i stand til at fjerne de sociale krisefænomener af sig selv - det må antages at være utroværdigt. Men - og det er det vigtige her: udbredt er ej heller længere radikale alternativforestillinger af socialistisk indhold. Og idéhistorisk er det noget helt nyt. Et civilisatorisk novum. I de to hundrede år, der er gået siden hændelsen i Frankrig, er det hidtil aldrig set, at socialismens civilisatoriske tiltrækning har været fraværende. Eller at kravet om socialisme ikke er blevet fremført med vægt og styrke som svar på en kapitalistisk krise. Men det ser også ud til at være noget, der har indfundet sig med Murens fald. Et civilisatorisk novum af gigantiske dimensioner, som endnu i alt, alt for ringe grad har haft bevågenhed fra andre end politikere.

Hvordan tidehvervet vil vise sig i filosofien, er det vel for tidligt endnu at spørge om. At det vil vise sig, derom kan der næppe være tvivl. Hegels opdrag til filosofien gående ud på, at den skulle være sin tid fattet i tanker er utvivlsomt alt for ambitiøst og i en vis, men samtidig vigtig forstand for snævert som karakteriserende filosofisk aktivitet. Men at det helt skulle lide af realitetssvigt, forekommer mig at være en uhyrlig påstand. Endnu er det i det moderne aldrig set, at den, der programmatisk vil udgrænse samtiden, ikke har vist sig at ligge

under for den. En filosofi, der ikke vil vide af eller nedlægger et forbud mod at forsøge på at komme på højde med samtiden, er formodentlig lige så krampagtigt stivnende, som den filosofi, der ikke vil anerkende anden filosofisk aktivitet end den samtidsanalytiske, løber en stor fare for indskrænkethed.

Jeg har en fornemmelse af, at historiefilosofiske refleksioner atter vil blive aktiveret, efter nu i så lang en periode at have været enten en simpel doktrin eller et skældsord, for til slut at munde ud i en sæbeoperaagtig nedgøring i den såkaldte postmodernismes afvisning af de store fortællinger. Jeg tror ganske enkelt, at historiefilosofiske refleksioner bl.a., men altså ikke udelukkende, udløses af og viser sig at være uomgængelige, dersom en historisk symboldannende begivenhed indtræffer. Det kan slet ikke være anderledes - og bør det ej heller. Umiddelbart efter Murens fald blev fænomenet da også udtalt i form af en velovervejede provokation fra den hegeliensk inspirerede amerikaner Francis Fukuyama, der hævdede, at nu var historien kommet til ende. Hermed fremskrev og gentog han blot Hegels påstand om historiens afslutning. En påstand, der siger, at når frihedsideen er blevet almen - og institutionaliseret i form af reelle demokratier, respekterende menneskerettighederne - og historisk forekommer alternativløs, ja så er historien afsluttet. Hermed menes selvfølgelig ikke, at al forandring ophører, men at forandringen nu har et historisk grundlag, som ikke rokkes - eller ikke bør rokkes. Der er provokation, optimisme og meget andet i en sådan påstand, men blottet for mening er den i hvert fald ikke.

I lang tid har modernitetsanalyser, modernitetskritik, civilisationskritik osv. været noget, der har optaget mange teoretikere. Ofte, ja oftest har disse analyser ikke i nævneværdig grad været optaget af politiske begivenheder. Krige har også været noget, som i det store og hele er blevet betragtet som epifænomener på den moderne histories overflade. Det anonyme, det ordinære, det ikke spektakulære, men det, som trods politiske ændringer, krigens knytnæve etc. gjorde sig gældende i hverdagen - eventuelt også som hverdagens kunst-søndage - det har været det, der blev fokuseret på. Ikke uden ret. Men nu tror jeg, at tiden forlanger, at dersom modernitetsanalyser skal opnå kontakt med, hvad der tales om, så må de til at genvinde en historisk sans, som så ud til at være ved at forsvinde. Og også en sans for historiefilosofiske overvejelser - til trods for alle de farer, vi ved, disse rummer. Jeg antager, at faren ved at opretholde berøringsangsten over for historiefilosofiske refleksioner er større end den fare, der altid findes i selve den historiefilosofiske refleksion. Det er ganske enkelt ikke rigtigt - som Popper hævdede - at en af det åbne samfunds store fjender automatisk skulle ligge i den historiefilosofiske refleksion.

VI

Jeg har talt om Murens fald som en sikker symboldannende datering. I tilknytning hertil nævntes flere iøjnefaldende politiske og civilisatoriske forandringer, og socialismens civilisatoriske attraktionssvind blev markeret som et civilisatorisk novum. Socialismens idé blev historisk indsnævret til fasen fra den Franske Revolution og frem. Og endelig var jeg inde på en forventelig renaissance for historiefilosofisk refleksion.

Dette udgør stikord til en konturering af den baggrund, ud fra hvilken spørgsmålet: Marx i dag? - kan stilles. Hertil må føjes, at de teoretiske landvindinger i omgangen med det marxske teorikorpus, som trods alt blev gjort i 70'ernes akademiske marxisme, ikke bør negligeres. For selv om det gælder, at der med Murens fald er indtrådt en spektakulær og markant erfaringsmæssig horisontforskydning, så fordrer denne ikke - tvært imod - at der udøves en abstrakt negation af, hvad der dengang i 70'erne blev oparbejdet, som det hed.

Hvad var det for landvindinger? I stikord: først og fremmest blev Marx' teoretiske arbejder revet fri af den såkaldte marxismes udlægningshistorie - fra II og III Internationalerne og den såkaldte marxisme-leninisme, der groft sagt repræsenterer en teoretisk iøjnefaldende forfaldshistorie, hvis mest markante træk var, at Marx' kritiske ansatser blev transformeret til en art verdensanskuelse, der fungerede som legitimationsvidenskab.

Således bestod en af landvindingerne i at genåbne de filosofiske semantikker i det Marxske opus. Nok var der ingen entydighed i måderne, hvorpå denne filosofiske reaktivering udmøntedes - hvad der dybest set vel er det bedste vidnesbyrd om, at sagen blev taget seriøst - men der var vilje til at genbetænke og filosofisk revitalisere den marxske teori.

Et andet træk, som prægede den daværende Marxinteresse, var opdagelsen af, at det var teoretisk tvingende nødvendigt at bryde med den selvforståede kontinuitet, som Marx selv så sit forfatterskab i. Hans teoretiske produktion fra begyndelsen af 1840'erne og frem til hans død i 1883 gennemgår markante udviklinger og brud, som sløves, dersom det hele samles under den kontinuitetsforståelse, som prægede Marx' egen selvforståelse.

Herunder hører bl.a. spørgsmålet om forholdet mellem den historiske materialisme og kritikken af den politiske økonomi. I Marx' selvforståelse og i marxismens tradition hørte disse sammen på den måde, at økonomikritikken var en specificering af den almene historiefilosofi, som formuleres i den historiske materialisme. Men gjorde man sig fri af denne kontinuitetsoptik, kunne man gøre den opdagelse, at økonomikritikken snarere var et dementi af den historiske materialisme, end at den var en specificering af den.

Samhørende med dette kompleks må også nævnes opdagelsen af, at det teoretisk ikke gik an umiddelbart at slå Marx' og Engels' produktion sammen som udgjorde de blot forskellige facetter af en og samme teori. Den sene Engels bidrog ikke alene til en cementering af kontinuitetsoptikken, men kom også til at medvirke nok så kraftigt til transformationen af den marxske kritik til verdensanskuelse. Senere - i sovjetmarxismen - føjedes så yderligere det legitimationsvidenskabelige træk til.

Endelig opdagedes, at der ikke går nogen direkte landevej fra Marx' økonomikritik til bestemte former for politisk aktivitet eller politisk organisationsform. Det kan lyde underligt, men er ikke desto mindre tilfældet, dersom man skræller receptionshistorien bort og ikke lader sig blænde af traditionen, men går efter den teoretiske kerne i økonomikritikken.

Dette er helt overordnet og stikordsagtigt markeret de landvindinger, som blev gjort dengang, da Marx i 60'erne og 70'erne oplevede en hidtil uset teoretisk interesse. Fælles for dem var, hvad der kan kaldes tekstrespekt. Tekstrespekt i den forstand, at hvad Marx havde skrevet blev tillagt større betydning end, hvad traditionen havde sagt, han mente.

Jeg anser disse træk som uomgængelige, dersom man i dag vil beskæftige sig seriøst teoretisk med Marx. De kan diskuteres - og bør diskuteres, men de kan ikke negligeres, for der er ingen grund til at begive sig ud i en aktivitet, hvor der bruges energi på at opdage Nordpolen for 117. gang.

VII

Efter Murens fald synes den erfaring at trænge sig på, at de såkaldte socialismer brød sammen, fordi de ikke gav plads for, men tværtimod bekæmpede den modernitet, som de ud fra egen selvforståelse skulle være det adækvate svar og udtryk for. I stedet for at være et adækvat og også attraktivt svar på modernitetens fænomen, har socialismen udviklet sig til en iøjnefaldende modsætning til moderniteten. Og det samtidigt med at kapitalismen ikke bare økonomisk har vist sig at rumme langt flere bevægelsesformer og mere intensiv dynamik end antaget på Marx' tid og af Marx selv, tillige har den givet plads for en moderne kultur, som har vist sig at rumme et afgørende korrektionspotentialt til selvsamme kapitalisme. Som J.G. Merquior skriver: "In the modern world, either you go capitalist or you go bust: tertium non datur" ("Thoughts in Liberalisation", in *Transition to Modernity*, ed. Hall og Jarvie, Cambridge 1992).

Et erfaringskompleks, som leder hen til et, efter min opfattelse, centralt punkt i en aktuel omgang med Marx' værk. Nemlig det problematiske moder-

nitetsbegreb. Det problematiske kommer af, at Marx egentlig uden forskel forlænger et strikte oplysningsfilosofisk modernitetsbegreb med forestillingen om historien som absolut tilrådighedsværen for idealiteten i en gennemtrængende transparens. Og det viser sig ved, at staten teoretisk er helt underbehandlet i hans teori, men endnu vigtigere, at kulturbegrebet egentlig slet ikke tematiseres som andet end, hvad der kan siges ud fra den klassiske oplysningsfilosofi. Og det er ikke bare ikke nok, men forkert.

Det er min opfattelse, at Marx' økonomikritik stadig - også efter Murens fald - har ikke så lidt vigtigt at sige om og til nutiden. Men det er også blevet klart, at dette må samtænkes med en modernitetsforståelse, som ikke blot supplerer, men på afgørende punkter bryder med Marx selv. Hic Rhodus, hic salta!